

УДК [37 (477.7) (091)]: 811.161.2

Стремецька В.О.

Діяльність освітніх закладів Півдня України по впровадженню української мови у 20-30-х рр. ХХ ст.

Управліннями та відділами освіти місцевих органів влади, інститутами вдосконалення вчителів, педагогічними колективами навчально-виховних закладів проводиться значна організаторська робота щодо впровадження в життя положень і вимог Закону України "Про мови". Зокрема, розроблені і здійснюються заходи, спрямовані на поглиблення й розширення функціонування державної мови в усіх сферах ділового вжитку, роз'яснення і пропаганду державної політики в галузі відродження і подальшого розвитку духовної культури, української та інших національних мов в Україні, в тому числі й на Півдні. Але такі процеси відбуваються не вперше.

Установи, які займаються впровадженням української мови в життя, повинні обов'язково врахувати досвід минулого, а саме – хід і наслідки українізації, яку проводила партія більшовиків у 20–30-х рр. Вона охопила різні сфери суспільного життя: українізувалися державний та партійний апарати, профспілки, культурно-освітні заклади. Вітчизняні історики вже приділяли певну увагу вивченню проблем українізації державного апарату, формування відповідної законодавчої бази. Водночас питання, пов'язані з проведенням українізації в галузі освіти (зокрема її регіональні особливості), залишаються недостатньо вивченими і потребують уваги дослідників. Особливості українізації в південному регіоні частково розглядалися в статтях П.І.Соболя, О.О.Долженкова, Л.Г.Юрченко та ін. [1]. Тому ця розвідка має на меті розглянути процес впровадження української мови в галузі освіти на Півдні в 20–30-х роках з точки зору нових фактів, досвід якого автор вважає цінним.

Треба пам'ятати, що Південь України мав деякі особливості й відмінності в плані національного розвитку (перевага російськомовного населення), які негативно впливали на хід проведення національної

політики в цьому регіоні. До 1917 р. на Миколаївщині не було жодної української школи, дитсадка, бібліотеки, театру тощо. Викладання в школах велось російською мовою. Діяло тільки українське культурно-освітнє товариство "Просвіта", засноване у січні 1907 р. з ініціативи М.М.Аркаса, але недовгий час.

Перший український навчальний заклад у Миколаєві з'явився в роки громадянської війни. У 1919 р. у кишеньковому довіднику "Весь Николаев" зустрічаємо відомості, що "...у Миколаєві діє змішана Українська гімназія та Вище українське початкове училище".

Справа зрушилась з місця тільки на початку 20-х рр., коли правлячою партією більшовиків було прийнято низку законів стосовно українізації. Найбільше значення мав XII з'їзд РКП(б), який проголосив політику коренізації (в Україні – українізації). Керівництво процесом українізації на Півдні (Миколаїв, Одеса, Херсон) здійснювали губвиконком та губнаросвіта Одеської губернії.

31 липня 1923 р. за постановою Одеського губвиконкому було створено губернську комісію по здійсненню закону про рівноправність мов під головуванням Єрмея. До неї перейшла справа українізації в губернії. Вона займалася вивченням національного складу населення, а також видала низку наказів щодо впровадження української мови в різних установах, районах. У липні 1924 р. було надіслано директиву періодичній пресі та губполітосвіті про збільшення кількості друкованої продукції українською мовою, особливо тієї, що надсилається до округ та райцентрів. При губполітосвіті знаходились спеціальні інспектори, які мали об'їжджати округи й контролювати хід українізації. Крім того, створювалася науково-методологічна комісія в складі професорів М.Г.Гордієвського (голова), П.О.Бузука, Н.І.Букотевича, В.О.Чудновцева, С.С.Дложевського та ін., яка оформляла і готувала всі питання, пов'язані з роботою по українізації. При ній діяла термінологічна секція, що займалася перекладанням термінів на українську мову, та кваліфікаційна комісія для встановлення або підтвердження відповідної кваліфікації викладачів і службовців.

Таблиця 2. Національний склад населення Миколаївської округи у 1920-1923 рр. [7]

Міста	Населення у відсотках						
	Українці	Росіяни	Євреї	Поляки	Інші	Невідомі	Разом
Миколаїв	15,3	50,9	28,5	2,2	2,7	0,4	100
Вознесенськ	3,2	39,4	55,1	0,9	1,3	0	100
Очаків	7,1	39,8	49,6	0,4	0,8	2,3	100
Сільська	60,1	21,8	3,2	0,2	14,0	0,7	100

Вже на початку 1924 р. губкомісія по українізації провела обстеження й зробила деякі висновки щодо стану українізації в галузі народної освіти. У 1922/23 навчальному році на 68,1% українського населення припадало 38,5% українських шкіл, на 14,7% росіян – 55% російських шкіл. Решта – школи інших національностей. На 1 квітня 1924 р. українських шкіл було 36%, в стадії українізації – 32,3% (всього 68,3%), російських – 18,7%, єврейських – 2,2% (євреї становили 6,4% всього населення), німецьких – 7,2%, молдавських – 2,5% (молдаван – 5,2% від всього населення). В цих школах вчилися 63,6% українців, 13,3% росіян, 11% євреїв, 5,9% німців, 3,3% молдаван. Таким чином, практично все українське населення і переважна більшість національних меншин мали можливість навчатися рідною мовою. Але треба мати на увазі, оскільки часто українізація мала бюрократичний, паперовий характер, тому за українізовану школу рахували й ту, яка тільки була в стадії українізації [2]. Кількість українських шкіл (у процентах) в Одеській губернії на 1 жовтня 1924 р. [3] можна побачити у табл. 1.

З наведених даних бачимо, що найменший відсоток українських шкіл був в Миколаївській та Одеській округах. Взагалі ці дві округи вважалися "проблемними" щодо українізації. Ще в липні 1923 р. губкомісія зазначає, що "інспектори повинні обов'язково об'їжджати округи, особливо Миколаївську та Одеську, де зустрічаються найбільші перешкоди по проведенню українізації" [4].

Після ліквідації губернії керівництво процесом українізації в округах переходить безпосередньо до місцевих органів. Роботу по українізації в галузі народної освіти на Миколаївщині почала здійснювати окрінспектура народної освіти на чолі із старшим інспектором Й.Г.Подольським з листопада 1923 р. При окрінспектурі з 1 березня 1924 р. починає діяти окружна комісія по рівноправності мов у складі Й.Г.Подольського (голова), К.Г.Литвинова (заступник голови) та кількох членів. Комісією було розіслано анкети до всіх районів та різних установ з метою виявлення національного складу населення. Всеукраїнською комісією була прийнята постанова, за якою до 1 січня 1926 р. необхідно було повністю закінчити українізацію. Аналогічні документи приймає Одеський губернський та Миколаївський окружний виконкоми.

З 15 лютого 1923 р. при Будинку освіти (Будосі) у Миколаєві відкрились курси української мови, де заняття проводилися одночасно в трьох групах.

Через рік вони були створені повсюдно. 1 грудня 1926 р. почали діяти Миколаївські державні курси українознавства (такі ж курси функціонували в Одесі та Херсоні), де викладали кваліфіковані лектори з вищою освітою. Найбільш відомими були М.Д.Лагута, С.С.Шпаківський, Ф.Т.Бабчинський, Ф.Ю.Тараненко, З.М.Гудзь-Засульський.

В результаті діяльності цих численних курсів (державних та приватних) покращилися знання української мови, люди отримали змогу ознайомитися з багатьма аспектами життя України: історією, географією, економікою, літературою та ін. Але курси мали й негативні сторони: по-перше, це примусовість їх відвідування (рідко кому дозволялося вчити мову вдома); по-друге, вони проходили після закінчення робочого дня, що приводило до фізичного перевантаження. Так, в Одесі під час іспиту з української мови померла 50-річна вчителька Паєвська. Вона дуже нервувала й знепритомніла. Коли приїхала карета швидкої допомоги, було вже пізно [5]. Крім того, якщо людина відвідувала приватні або державні курси, які існували на самофінансуванні, вона мусила платити за них до 4% від своєї зарплатні. Курси при установі оплачувала сама установа.

Багато людей висловлювало незадоволення лекторами, які з часом стали зловживати своїм становищем. В архіві збереглась скарга члена союзу "Харчосмак" Н.Добровольського, в якій зазначалося, що "у нас в Миколаєві курси, які не мають достатньої кількості учнів, вдаються до заходів відверто недобросовісних: запрошують поголовно всіх співробітників установ; на іспиті однакові вимоги ставляться і до продавця магазину, і до конторського працівника. Перед іспитом завідуючий курсами залякує учнів, що той, хто не впевнений у знаннях, ризикує отримати III категорію, тобто він буде негайно звільнений. Після таких слів іспит склали тільки 3 з 70: "ми тут на місцях повністю залежимо від українських педагогів, які зробили для себе з цього вигідну справу". Добровольський пропонує застосувати диференційований підхід до слухачів, а також дозволити самостійне вивчення мови, "лише б на перевірці він мав задовільні знання" [6]. Але, провівши розслідування, завідуючий курсами І.Бондаренко зробив висновок про безпідставність скарги, і справу було закрито.

На жаль, такі факти були непоодинокі, що могло викликати, скоріше, почуття ворожості до української мови й намагання ігнорувати або бойкотувати українізацію, що й відбулося в деяких навчальних закладах.

Українізація освітніх установ на Півдні, зокрема на Миколаївщині, мала свої особливості. Окрінспектура народівіти провела дослідження національного складу округи, результати якого не давали підстав для оптимізму. Міста залишалися здебільшого зрусифікованими, у сільській місцевості переважали українці, про що свідчить табл. 2.

Українізація шкіл проходила швидкими темпами. У 1923/24 навчальному році з 227 шкіл округи українських було 116 (51,1%), у 1924/25-му з 303-х – 195 (64,3%), у 1925/26-му з 340 – 226 (65%), у 1926/27-му з 376 – 267 (71%), у 1927/28-му з 385 – 287 (74,5%) (в різних документах цифри за одні й ті ж роки трохи різняться одна від одної) [8]. Так само швидко йшов цей процес у Миколаєві. Якщо в 1923/24 навчальному році в місті була 1 українська та 1 українсько-російська школи, в 1926/27 – 5 українських, 7 українсько-російських, а в 1927/28 навчальному році з 30 шкіл міста налічувалося 12 українських, 12 російських, 6 інших національних меншин (3 єврейських, 1 німецька, 1 польська, 1 вірменська). Крім того, на 1926/27 навчальний рік було українізовано 2 дитячі садки (№№ 1, 6) та одне дитяче містечко [9]. З цих 12-ти українських шкіл цілком українізовано трудові №№ 8, 28, 30, в останніх (№№ 1, 3, 4, 6, 7, 15, 17, 18, 23) – тільки перші групи I концентру. В Одесі у 1926/27 навчальному році з 66 шкіл нараховувалося 23 українські (15 цілком, 8 частково), 15 єврейських (12 цілком, 3 частково), 2 німецькі, 2 польські, 2 вірменські, 1 татарська, 1 дитсадок та 1 дитмістечко [10]. У Херсоні у 1924/25 навчальному році з 12 шкіл було 3 українські та 1 українсько-російська.

Часто процес українізації відбувався грубо, без усяких попереджень батьків та учнів, адміністрація шкіл вдавалася до підтасовки даних про національний склад учнів. Цілком природно, це викликало невдоволення, обурення, а іноді – справжній опір. Так було при українізації шкіл №№ 4, 6, 15 Миколаєва. Зокрема, в школі № 4, у відповідь на постанову від 2 серпня 1925 р. про українізацію школи, батьківські збори констатували: "Оскільки в нашій школі дітей-росіян – 460, українців – 42 (відповідно 90% та 10%), а з 114 тих, хто записався до школи, тільки 4 українці, просити народівіти школу не українізувати, а залишити викладання

російською мовою з предметним викладанням української. Українців перевести до школи № 8, яка знаходиться поблизу". Цю пропозицію було прийнято 156 голосами "за" та 1 утримався. Але представник народівіти заявив, що ці збори не є законодавчою владою, та їх постанова не дійсна, й пообіцяв українізувати тільки перші групи [11].

Ще активніше протестували батьки трудові № 15 Центрального району міста. 18 серпня 1926 р. окрінспектура народівіти винесла постанову про українізацію перших груп цієї школи. Коли почався запис дітей до школи, ніхто не повідомив батьків, що їх діти будуть навчатися українською мовою. 3 вересня заняття припинилися. Батьки вимагали залишити хоч одну групу російською, бо серед дітей, які вступали до школи, було 68 росіян, 3 українці, 5 євреїв, 76 – інших. Завідуюча школою Є.О.Добронравова підтримала прохання батьків, за що була названа "оплотом старовини" й невдовзі звільнена разом з кількома вчителями.

Коли їм було відмовлено, батьки звернулися з листом до наркома освіти. В результаті постановою ВУЦВК від 23 листопада 1926 р. було вирішено "рівнобіжно з навчанням українською мовою для дітей-росіян утворити рівнозначний поділ на першому році навчання з російською мовою" [12]. Але окрінспектура не виконала цієї постанови і відхилила клопотання батьків. Дві перші групи було українізовано. За повідомленням окрінспектури "в першій групі діти добре читають, гарно пишуть, розуміють українську мову, мають гарну дикцію, акцент. В другій групі лише 2 з 33 не читають. Решта читають, пишуть, розмовляють, співають українські пісні" [13]. Але батьки продовжували опір, створили комітет сприяння 15-й школі. В результаті постановою президії окрвиконкому від 2 травня 1927 р. було вирішено залишити школу російською. В 1927/28 р. української групи вже не було.

На засіданні педради українізованої школи № 28 в 1927 р. повідомлялося: "Поступово, з великим напруженням з боку вчительок та учнів перейшли цілком до викладання українською мовою; але, завдяки тому, що в школі є не більш 20% українців, що оточення російське, ми маємо значне зниження успіхів та розвитку дітей. Учні III, IV і V-х груп не певні ні в російській, ні в українській мові. Значне

Таблиця 3. Національний склад Миколаївського кораблебудівного технікуму у 1923 р.

Національність	Студентів технікуму		Студентів робітфаку		Викладачів	
	чол.	%	чол.	%	чол.	%
Українці	45	20	38	30,6	3	18,7
Росіяни	125	55	66	53,2	13	81,3
Євреїв	43	20	18	14,5	–	–
Інших	12	4	2	1,7	–	–

зниження і в математиці через зміну термінології" [14]. Учні українського та російського дитячих містечок ворогували між собою, зустрічалися навіть випадки виступів проти євреїв.

Аналогічні процеси відбувалися у школах № 47 м.Одеси, яку через українізацію покинуло 200 учнів, № 6 м.Херсона, Голопристанської школи Херсонської округи. 10 шкіл Одеси скаржилися на погіршення якості знань учнів через переведення предметів на українську мову.

Але справа була не тільки в учнях. Знання вчителів щодо української мови не відповідали програмному мінімуму, за винятком 5–10 на район. Бували навіть випадки української неписьменності. Окрінспектура зазначала, що вчителі вживають в мові архаїзми, не обізнані з новинками. З українськими письменниками знайомі або в прізвищах, або в дрібних оповіданнях. Вчителі не вірили в успіх українізації, вважали її тимчасовою. Так, завідувач Одеською українською торговельно-промисловою школою активно протидіяла українізації. Вона принижувала авторитет вчителів, називаючи їх "контрреволюціонерами, петлюрівцями", чим примусила двох висококваліфікованих викладачів покинути школу. Не дивлячись на те, що школа українська, майже всі предмети викладались українською мовою.

На щастя, знаходилися школи, якими можна було пишатися. Однією з кращих у м.Миколаєві вважалася українська середня школа № 5, директором якої працював А.Р.Гурєв. В ній навчалося 513 учнів, з них українців – 56%, росіян – 17,9%, євреїв – 23,6%, інших національностей – 1,7%. Всі навчальні дисципліни викладалися українською мовою, діти мали всі необхідні підручники. У школі проводилася велика політично-освітня робота. Працювало 12 гуртків: політичний, літературний, фізкультурний, стрілецький, струнний, технічний, авіаційний, військово-морський, по вивченню автомотора. У звіті по українізації цієї школи (а такі документи складали всі школи округи) читаємо: "Треба остаточно українізувати всю роботу школи, запровадити українську мову в усіх стосунках учнів і вчителів. Вчителів, які досі не опанували українську мову, перевести до російських шкіл" [15].

На початку 20-х років розпочалася українізація закладів професійної освіти – профтехшкіл, технікумів, інститутів. Серед вузів на Півдні України найбільш активно цей процес відбувався в інститутах народної освіти (ІНО).

У травні 1924 р. керівництво Миколаївського

інституту народної освіти (ІНО) та зібрання студентів постановили з початку нового навчального року почати українізацію закладу. Умови для цього виявилися досить сприятливими: для 46,4% студентів українська мова була рідною, для 53,6% – російська. Однак із 40 викладачів та службовців тільки четверо володіли українською мовою, були знайомі – 13, не володіли – 23. Для останніх були створені гуртки по її вивченню, в яких заняття проводились 1–2 рази на тиждень. Українських книжок та підручників нараховувалося 3% від загальної кількості. З часописів, що передплачував вуз – 40% українських [16]. На протязі I триместру 1926/27 навчального року в ІНО працювала комісія з українізації у складі М.Я.Струмінського (проректор), М.Д.Лагути (викладач української мови) та кількох студентів. Вона складала план українізації ІНО; займалася проведенням термінологічних нарад, складанням словників. 26 жовтня 1927 р. комісія видала постанову про ведення академічної та канцелярської роботи виключно українською мовою. Треба віддати належне М.Д.Лагуті (в минулому – член "Просвіти"), який віддав сили й життя справі українізації.

Офіційні зносини студентства з організаціями інституту народної освіти мали відбуватися українською мовою. Якщо на роботу в ІНО приймали нових викладачів, комісія мала дати висновок, чи відповідає кандидатура вимогам українізації вузу. І, навпаки, комісія вирішувала, кого з викладачів чи представників навчально-допоміжного персоналу звільнити за незнання мови. Так, у 1928 р. стояло питання про звільнення з роботи в ІНО лаборантів П.А.Опермана та В.Ф.Мірека. Вирішили надати їм відстрочку для її вивчення.

В інституті діяли кабінети української мови та літератури, краєзнавства, на їх устаткування 5 травня 1928 р. виділено 350 крб. Крім того, інститут випускав краєзнавчі збірники. В документах зазначається, що від продажу краєзнавчого збірника отримали 400 крб.

28 вересня 1928 р. комісія ухвалила, що студенти зобов'язані знати мову в обсязі I категорії. Ті, що вже склали заліки з української мови, але забули її, повинні вступати до державних курсів для відновлення й поповнення своїх знань. Без знання української мови студенти не переводилися з курсу на курс, а випускники не могли отримати свідоцтво про закінчення вузу (наказ директора інституту від 4 липня 1933 р.).

Звичайно, не все проходило гладко. Викладачі

значали, що з переходом на українську мову знизилася якість лекцій. Крім того, бували випадки (особливо на I курсах), що студенти не могли відповісти на запитання, задане українською мовою. Студент Кминтевич зазначав: "Викладання на українській мові в ІНО взагалі ведеться досить добре, лише природничі дисципліни відстають від інших" [17]. Проте, у 30-х рр. процес українізації закінчився. У 1936 р. у звітах зазначається, що Миколаївський педінститут – "цілком російська установа й готує виключно російські кадри педагогів" [18].

Набагато гірше проходила українізація в Миколаївському технікумі кораблебудування ім. К.А.Тімірязєва (з листопада 1930 р. – кораблебудівний інститут). Хоч предметна комісія у 1923 р. й ухвалила "звернути особливу увагу на вивчення історії, культури та географії України", ця постанова не виконувалася. Викладач українознавства Ф.Т.Бабчинський вказав на "нерівноправність" предмету (табл.3). І дійсно, українознавство навіть не входило до мінімуму заліків, які вимагалися для переведення на наступний курс. Студенти не бажали відвідувати лекції, не вистачало посібників. В 1925 р. бібліотека не мала жодного періодичного видання українською мовою. Листування відбувалося російською мовою.

В акті обслідування стану українізації зазначалося, що вечірній робітничий технікум майже цілком російська установа. Українською мовою викладалося 5,4% дисциплін, російською – 94,6%. Комісія з українізації засідала тільки один раз. Її головою був викладач української мови (а мав бути ректор). Намагалися утворити гурток з української мови, навіть виділили для цього 120 крб., але на тому справа й припинилася. Серед 16 викладачів 5 знали українську мову добре (могли висловлюватись та провести нескладну лекцію), 7 взагалі не знали, 4 розуміли, могли висловлюватись мішаною мовою.

У 1927/28 навчальному році, не дивлячись на інструкцію наросвіти не зараховувати у вузи абітурієнтів, які виявили під час іспитів недостатні знання, було прийнято 60 чоловік, з яких знали українську мову всього 5-6 [19]. Тому не дивно, що за перший триместр з української мови не встигали: на I курсі робітфаку – 43%, на II курсі – 16%, на I курсі технікуму – 19,5%. Студенти не розуміли української мови, просили викладати російською. На зборах один студент заявив про недоцільність вивчення української мови, тому що йому, як інженеру, доведеться мати справу виключно з робітниками, які у своїй більшості були росіянами.

Кількість книжок українською мовою в бібліотеці технікуму була мізерною: з 2551 книжки українських налічувалось 176 (8%), російських – 2375 (90%), серед технічної літератури російських книжок було 1951, українських – усього 3. У звіті зазначається, що "всі фахівці майже зовсім не читають української літератури. ... Взагалі це дивовижне явище, якщо хтось з них бере українську книжку" [20]. Але взагалі в технікумі відношення до українізації характеризувалося як "добродушне" та "лояльне". Отже, як бачимо, ІНО в той час був основним оплотом українізації серед вузів у Миколаєві.

Протягом 20-х – початку 30-х рр. активно українізуються вузи Одеси (особливо ІНО, політехнічний інститут та ін.) та Херсону (ІНО). Але вже з середини 30-х рр. починається зворотний процес. Викладачів-українців утискують, обмежують коло їх діяльності. Так, професору Одеського ІНО Д.А.Крижанівському було відмовлено у наданні докторської ступені тільки тому, що він українець, а професора Добролюбського звинуватили у великодержавному шовінізмі за висловлювання: "Я не вірю, що мої праці, надруковані українською мовою, будуть видані, тому що українські видавництва, не пояснюючи причин, затримують їх публікацію. На жаль, я приходжу до висновку, що для просування своїх праць до друку необхідно зв'язуватись з Москвою, а не з Києвом" [21].

Таким чином, процес українізації вузів був дуже неоднозначний. Швидше і якісніше він відбувався в інститутах народної освіти, повільніше – у технічних вузах. Позитивним наслідком його стала українізація більшості гуманітарних дисциплін. Студенти мали змогу ознайомитись з історією, географією, економікою України та свого краю.

Чинниками, які гальмували процес, можна назвати брак літератури, коштів, приміщень, формальне і навіть вороже ставлення багатьох студентів та викладачів. Крім того, значна кількість національно свідомих освітян була репресована у 30-х роках (вчителька української мови школи № 5 м.Миколаєва Л.І.Автугова, Х.М.Гудзь-Засульський – викладач української мови економічно-фінансового технікуму, І.А.Запорожченко та К.М.Величко – викладачі української мови у фельдшерській школі, Т.Е.Урсул – вчитель української мови і літератури у фельдшерсько-акушерській школі (розстріляні за вироком суду 25 листопада 1937 р.), В.Г.Матвєєв – вчитель української мови школи № 14 (розстріляний 22 грудня 1937 р.), М.В.Куць – вчитель української мови і літератури школи № 17 (за участь у контрреволюційній націоналістичній організації одержав у 1937 р. 10 років ув'язнення) та інші. Були

репресовані науковий співробітник красзнавчого музею Ф.Т.Камінський та викладач ІНО М.Д.Лагута (розстріляний у 1937 р.). Останнього звинуватили в тому, що він ставив за мету зберегти Миколаївський інститут народної освіти як розсадник кадрів націоналістично настроєних педагогів для Півдня України, домагався організації навчання в школах Миколаєва українською мовою, відкрив курси української мови для всіх службовців. Позитивні починання в плані українізації були занедбані з розформуванням деяких вузів (у 1930 р. розформовані Одеський політехнічний інститут, Одеський інститут народної освіти, Інститут народного господарства).

20 квітня 1938 р. вийшла постанова РНК УРСР і ЦК КП(б)У "Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах УРСР". Ця постанова остаточно ліквідувала національні школи в республіці, дала хід наступу і на українські навчальні заклади, кількість яких значно скоротилась, зокрема у містах, вузи, технікуми переходили на навчання російською мовою. Політика українізації була знищена у народній освіті.

Таким чином, завдяки активним діям губернських та окружних органів, на Півдні у 20-х роках йшов активний процес впровадження української мови, в тому числі в галузі освіти. Швидше він відбувався в школах та вузах з перевагою соціально-економічних дисциплін,

№№ за/п	Управління НКВС по областях	Арешто-вано осіб	% від загалу арештованих по
1	Донецька	27042	16,9
2	Київська	21374	13,4
3	Дніпропетровська	17124	10,8
4	Вінницька	16815	10,5
5	Харківська	15025	9,4
6	Житомирська	14628	9,2
7	Одеська	12695	8
8	Чернігівська	8501	5,3
9	Кам'янець-Подільська	8308	5,2
10	Миколаївська	5786	3,6
11	Полтавська	5573	3,5
12	Молдавська АРСР	4588	2,9
13	Центральний апарат НКВС	2114	1,3
Разом		159573	100

№№	Національні	Арештовано	% арештованих від загалу по
1	Українці	2765	47,9
2	Росіяни	1112	19,2
3	Поляки	849	14,7
4	Німці	828	14,3
5	Румуни	130	2,2
6	Євреї	82	1,4
7	Японці	20	0,3
Разом		5786	100

повільніше – у технічних та профтехнічних закладах, незважаючи на непорозуміння та опір він два певні наслідки. Але, на жаль, всі позитивні зрушення були припинені у другій половині 30-х років.

Література

1. Долженков О.О. Українізація на Одещині: досвід 20-х крізь призму 90-х // Чорноморські новини. – 1996. – 13 листопада; Журецький Я.І., Шитюк М.М. Освітня Миколаївщина – жертви репресій сталінізму. – Миколаїв, 1994; Соболев П.І. Знищення українізації на Півдні УРСР: 30-ті роки // Історія Півдня України від найдавніших часів до сучасності: проблеми національного, соціального, економічного, технічного, правового, релігійного та культурного розвитку: Збірник наукових праць. – Миколаїв; Одеса, 1999. – Ч. II. – С. 182-187; Його ж. Українізація 20-х років і сучасне національне відродження на Миколаївщині: порівняльний аналіз // Ibid. – С. 170-171; Його ж. Українізація закладів професійної освіти Миколаївщини: 20-ті роки // Щотижня. – 1998. – 24 квітня; Його ж. Українофобія на терені шкільництва: 20-роки // Рідна школа. – 1996. – № 9. – С. 8; Юрченко Л.Г. Українізація в вузах Одеси в 20-ті роки ХХ ст. // Одеса і українці: Миська наукова конференція 30 травня 1997 р. – Одеса, 1997. – С. 30-31.
2. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО), ф. Р-150, оп. 1, спр. 268, арк. 14
3. Ibid., арк. 15.
4. Ibid., ф. Р-99, оп. 1, спр. 54, арк. 30.
5. Ibid., ф. Р-134, оп. 1, спр. 1935, арк. 257-258.
6. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО), ф. Р-99, оп. 1, спр. 866, арк. 3-5.
7. Ibid., ф. Р-161, оп. 1, спр. 87, арк. 88.
8. ДАОО, ф. Р-99, оп. 1, спр. 200, арк. 4; спр. 171, арк. 73; ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 443, арк. 87.
9. ДАМО, ф. Р-8, оп. 1, спр. 389, арк. 34.
10. ДАОО, ф. Р-134, оп. 1, спр. 1027, арк. 47.
11. ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 260, арк. 208.
12. ДАОО, ф. Р-99, оп. 3, спр. 23, арк. 162.
13. Ibid., арк. 180.
14. Ibid., оп. 1, спр. 515, арк. 105.
15. Ibid., ф. Р-80, оп. 1, спр. 780, арк. 20.
16. Ibid., ф. Р-150, оп. 1, спр. 268, арк. 32.
17. ДАМО, ф. Р-993, оп. 1, спр. 2, арк. 11.
18. ДАОО, ф. Р-11, оп. 1, спр. 878, арк. 165.
19. ДАМО, ф. Р-161, оп. 1, спр. 663, арк. 154-155.
20. Ibidem.
21. ДАОО, ф. Р-11, оп. 1, спр. 878, арк. 8.